

közelség' szóval külön felhívják a figyelmet. A mi naptárunkban is február 3-nál van a *prima instancia*, mivel e nap aranyszáma XIX, az előzőé XI. Ilyen instancia van még június 4-én, július 30-án, augusztus 1-én, szeptember 27-én, október 3-án, 26-án, november 25-én, december 2-án és 24-én (a naptár néha a kisebbik aranyszámú napnál jelzi). A június 4-i, november 25-i és december 2-i instancia megjelölése naptárunkból hiányzik, a hetedik, *septima instancia* kétszer (júl. 30., dec. 24.) szerepel, a december 2-ra eső két aranyszámot (*XIII, II*) a másoló december 1-re és másodikára osztotta el. Mindez arra mutat, hogy a másoló nem értette az instancia szerepét. Knauz Nándor (Kortan. Bp., 1876) az általa átvizsgált közel 100 magyarországi, XIII–XVI. századi naptárból nem említi az instanciákat, s Grotenfend, aki idézett művének második kötetében a középkori Német Birodalom, Svájc és a skandináv országok egyházmegyéinek, továbbá a szerzetesrendek naptárait kiadta, az instanciák jelölésére csak olaszországi példát ismer (i. m. I, 96). Ez ismét támpont naptárunk mintájának eredetét illetően.

(Folytatjuk.)

1962. XVI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Bóna István: A darufalvi ezüstkincs

227 Bóna István: A darufalvi ezüstkincs

1902 decemberében Bella Lajos hazánkban mindmáig páratlanul álló ezüstkincset szerzett meg a soproni múzeum számára. A leletet ugyanazon év őszén Pinteritsch József találta Darufalvától (Drassburg, Burgenland) északra, mintegy 800 m-re, egy dobháton fekvő földjén, boronálás közben. A lelet darabjai: ezüstékszerek és edénycserepek körülbelül 2 m²-nyi területen elszórva bukkantak elő a humuszban, a felszíntől 34 cm mélységig, a sárga agyag határáig. – A leletkörülmények leírásai nem említik, mégis feltételezhető, hogy a kincset tartalmazó edényt már korábban, szántás során, az eke törte össze és emelte magasabb szintbe, tartalma azonban csak a boronáláskor került napvilágra.

A leletet először Kugler Alajos közölte.¹⁽⁷⁷⁾ Gondosan leírta egyes darabjait: a nyakperecet, a karperecet, az 5 db nagyméretű ezüst gyöngyöt, a 29 db harang vagy csengő alakú és a 8 db bogyó alakú csüngőt, végül a 4 db karneol gyöngyöt. Az ékszerekről megállapítja, hogy anyaguk igen jó minőségű ezüst, súlyuk összesen 4 kg. A felsorolt leleteket fényképeken is bemutatja, sőt a harang alakú csüngők aljának változatos díszítését rajzban is szemlélteti. – Nag kár, hogy a kincset rejtő edény cserepeit nem gyűjtötték össze, ha ezek múzeumba kerülnek, a lelettel kapcsolatos későbbi félreértések valószínűleg elkerülhetők lettek volna.

Kugler eredménye a következőkben foglalható össze: a darufalvi ékszerekészlet egységes, tehát kétségtelenül egyetlen személy tulajdona volt. Mint ilyen, akár sírból is származhatna. Ennek azonban határozottan ellene mondanak a lelőkörülmények, amelyek világosan edényben elrejtett kincs mellett szólnak. Az egyes ékszereket vizsgálva általában szintén helyes eredményekre jut. Az ezüstgyöngyökhöz a Hampel József által bemutatott ismeretlen lelőhelyű hazai párhuzamokat említi. Ezeket Hampel oroszországi analógiák alapján a XI. századra keltezte.²⁽⁷⁸⁾ A darufalvi ékszerek díszítő eljárásához, a granulációhoz és filligránhoz, továbbá a bogyó alakú csüngökhöz az ugyancsak Hampeltől közölt és a X. századra keltezett tokaji kincs rokon leleteire hivatkozik.³⁽⁷⁹⁾ A darufalvi kincs külföldi párhuzamait a kelet-németországi ún. Hacksilberfund-okban találja meg. A karperechez a leissowi ezüst karperecet továbbá az ottani kincsekben gyakori négyélű ezüst rudakat (kar- és nyakperecek töredékei), az ezüstgyöngyökhöz a kincsekben gyakori filigrán-díszes gyöngyöket, többek között a čičtēvesi és gnickwitzzi hasonló leleteket sorolja fel. Mindezek alapján a kincs korát 890 és 1075 közé, tehát a honfoglalást követő

két évszázadra keltezi. Végül leszögezi, hogy ez a hazai leleteink közt egymagában [228](#)álló kincs még számos fontos problémát rejthet magában, valószínűleg keletről került hozzánk, lehet, hogy kereskedelem útján.

A darufalvi kincset három évvel később Hampel József ismét teljes egészében leírja, Kugler képeit pedig átveszi a honfoglalás korának emlékeiről készült újabb összefoglalásában.[4\(80\)](#) Ábrái között új a nyakpercecet díszítő egyik pajzsalakú palmetta-szerű díszítéssel ellátott öntött veret rajza, amellyel nyilván a leletnek a honfoglaló magyarság fémművességével való kapcsolatát kívánta hangsúlyozni. A kincshez egyébként nem fűz észrevételt, a részletekkel kapcsolatban Kugler „gondos ismertetésére” utal, amellyel annál is inkább egyetérthet, mivel azok jórészt saját kutatási eredményein alapulnak.

Hampel közleményével a kincs évtizedekre kikerült a kutatás érdeklődéséből. A 30-as évek elején E. Beninger egyszer felsorolja ugyan a IV. századi gót leletek közt, de ugyanott azt sem tartja kizártnak, hogy esetleg inkább X. századi.[5\(81\)](#) A hazai kutatók még ennyire sem méltatják a helyi leletektől elütő, elszigetelt együttest, de nem említik azok a külföldi munkák sem, amelyek rokon kincsek és sírok ékszereivel foglalkoznak. Az elmúlt évtizedben, amelyben egymásután jelentek meg az egykorú ezüstkincsekről szóló összefoglaló anyagközlések, szintén elkerüli a feldolgozók figyelmét a magyar nyelvű folyóiratban, illetve sajátosan magyar témával foglalkozó könyvben félszázaddal ezelőtt közölt rendkívül fontos lelet. Munkám, többek között, e hiányosságot törekszik pótolni.

1962. XVI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Bóna István: A darufalvi ezüstkincs / Vita a lelet jellegéről és koráról

Vita a lelet jellegéről és koráról[6\(82\)](#)

1951-ben Fettich Nándor egyik könyvében öt szép új fényképtáblán újra közölte a kincset és technikai jellegű leírás után meglepően új értékelésével állott elő. Alapvetően különböző állásfoglalásának csírát már a szilágysomlyói II. kincsről írott munkájában megtalálhatjuk. Itt elmarasztalja Hampelt, mivel a szilágysomlyói kincsben szereplő „arany karikához analógia gyanánt a *darufalvi* (Sopron m.) kincs ezüst karikáját nem ismerte fel; az egész leletet (t. i. a darufalvit) a magyar honfoglalás korába tartozónak gondolta”[7\(83\)](#) – A teljes igazság kedvéért már itt közbevetem, hogy valójában nyilván Fettich nem olvasta el gondosan ekkoriban Kugler beszámolóját, aki hosszasan és tüzetesen összevetette a tényleg hasonló szilágysomlyói és darufalvi nyakpereceket, azonos arányaikat, hólyagdíszítésük alakját, nagyságát és cikkelyes tagolását; sőt a csüngőékszerek cső alakú füléhez is a szilágysomlyói I. kincs medaillonjainak fülét említi párhuzamul. Mint említettem a részletek tekintetében Hampel Kugler „gondos ismertetésére” utalt, tehát kétségtelenül tisztában volt ezzel a konvergenciával.

[229](#)Fettich 1951. évi eredményeit röviden idézem:[8\(84\)](#) „Egészen egyedül áll Magyarország *népvándorlaskori* emlékei között a darufalvai (Sopron m.) *sírlelet*: LIII–LVII. t. Első publikálója Kugler Alajos bizonytalanságában volt korát és származását illetőleg. Még leginkább az ú. n. «Hacksilberfund»-ok közé (XI–XII. sz.) sorozta volna. Talán ezen az alapon hozta képét és részletes leírását Hampel József a honfoglaláskorra vonatkozó könyvében, minden további tárgyalás, sőt megokolás nélkül.”

A lelet tehát Fettich szerint *népvándorlaskori*, mégpedig az általa hűnnak tartott „Martinovka-kultúra egyik legkiválóbb emléke Délkelet-Európában.” Másodsor: *sírlelet*, mégpedig *fejedelmi sírlelet*. Véleménye szerint ugyanis Kugler „a karneol-gyöngyök jelentőségét mégsem ismerte fel... ezek döntően bizonyítják a

lelet sirlelet mivoltát. Ehhez járul még az a negatívum, hogy a «Hacksilberfund»-okra annyira jellemző feldaraboltság, vagyis feldarabolt ezüst tárgyak részdarabjai nem fordulnak elő benne”. Utóbbiakhoz a lelet töredékei sem kapcsolódhatnak, mert „a Hacksilberfund”-ok feldarabolása általában nagyobb szakértelmet árul el.” – A leletkörülményt illetően: „A dombos terepről évszázadok hosszú során a szél és eső levitte a földet s ezáltal a sir elkopott.”

Fettich kétségbe vonja az ezüstgyöngyök Kugler által említett hazai párhuzamait is. Nem ismer „Magyarországból a csüngőkhöz és ezüstgyöngyökhöz mégcsak hasonlítható analógiákat sem”. A külföldi kapcsolatokkal – szerinte – nem is érdemes vesződni: „Az egész népvándorláskorból minden áron való analógiákat összekeresni nem sokat ér. Ezt Kugler is megtette már...” Fettich szerint eredménytelenül. Illetve: „Mégis a mindenünnen általa összehordott analógiák között van olyan, amelyet a származás keresésénél kiindulópontnak lehet venni. Ez a torques nodusainak analógiája: a szilágysomlyói második kincsben.”

Nyilvánvaló tehát, hogy Fettich kiindulópontja a szilágysomlyói nyakperec és további elgondolásait ez a tipológiai jellegű rész-összefüggés befolyásolta. A két nyakperec feltétlen kapcsolata azonban a szerző szerint is nehézségekbe ütközik, mivel: „A Martinovka-kultúra körében ilyen diszítésű torquest egyelőre nem ismerünk.” Ilyen azonban még előkerülhet, ezért úgy gondolja, hogy: „Mégis minden jel arra mutat, hogy a darufalvai torques ebbe a körbe tartozik.”⁹⁽⁸⁵⁾ További fejtegetését, amelyben a darufalvi ékszeregyüttest az V. századi bakodpusztai nyakláncsal veti össze, itt nem kísérik nyomon.

Fettich végső eredménye tehát a következő feltevés: a darufalvi lelet a VI. századi ún. késői hun Martinovka kultúrkörbe tartozó fejedelmi sír ékszereiből áll.¹⁰⁽⁸⁶⁾ Ez az értékelés néhány újabb munkába¹¹⁽⁸⁷⁾ elfogadott tényként került át és napjainkig tartja magát.

A Kuglert és Hampelt cáfoló fejtegetések módszertanilag nem tekinthetők meggyőző kritikának. Ezért csakhamar jelentkeztek a kritikai megjegyzések is. A lelet Fettich által javasolt új időrendjét alapjaiban ingatta meg a halimbai 406. és 631. sír, amelyekben, I. István, I. András és Béla dux érmeivel keltezett ²³⁰temetőrészből, a darufalviakhoz hasonló granulált díszítésű ezüstgyöngyök láttak napvilágot. Közlőjük, Török Gyula megállapítja: „Hampel József nagy tárgyi ismeretét bizonyítja, hogy a darufalvi leletet a hofoglalást követő idők emlékanyagába sorolta.” „A halimbai sírokban a fenti, pontosan meghatározott környezetben való előfordulása, valamint... a Balti tengerig nyomozható előfordulása arról győzhet meg, hogy a XI. században divatos ezüst ötvösmunkákról van szó Halimbán és Darufalván is és nem a késői hun fémművesség készítményeiről.”¹²⁽⁸⁸⁾ A kincs előkerülési körülményeire Török nem tér ki, óvatosan csupán „leletnek” nevezi.

A darufalvi ékszerek újabb, illetve kiegészítő, technikai vizsgálatát, László Gyula kérésére, Szegedy Emil végezte el. Munkájában, amelyet a szerinte kincsnek tartott lelet jövőendő újraértékeléséhez bocsátott közre, elsősorban a legproblematisabb darab, a torques eredeti alakjához és készítésmenetéhez fűz – Fettichtől eltérő – igen lényeges megjegyzéseket. A gyöngyök és csüngők díszítéstechnikájáról és művészetéről megállapítja, hogy szoros szálak fűzik a X. századi szláv ötvösséghez s ezáltal az egész kincset a honfoglaláskor emlékanyagához. Mindezek a Martinovka körhöz való tartozását „nagyon kétségessé” teszik. A végső döntést e tekintetben azonban a régészekre bízta.¹³⁽⁸⁹⁾

Ha a darufalvi lelet korára vonatkozólag támasztott is kétségeket Fettich új értékelése, annál kevésbé mondható el ugyanez a leletkörülmények revíziójáról. A helyzet e téren valóban világs és félremagarázhatatlan. Mint Kugler beszámolójában olvashatjuk, az ékszerek összetört edény

maradványaival mindösze 34 cm mélységből kerültek elő. A találó semmiféle csontról nem tud, tehát az ékszerek nyilván az edényben voltak.

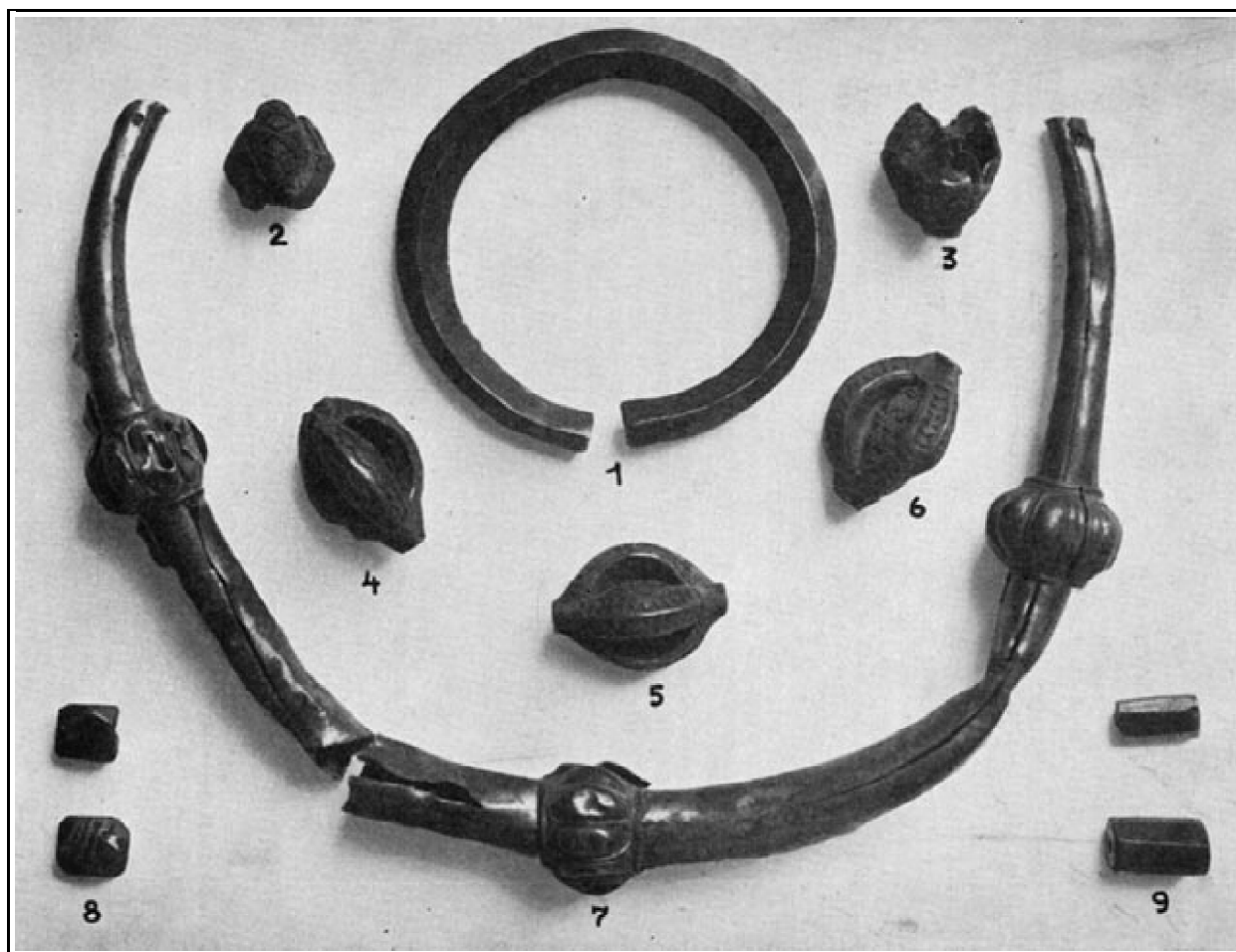
Megvizsgálva a darufalvi lelet rokonsági köréből Fettichtől kirekesztett X–XII. századi kelet-európai kincseket, Darufalvával kapcsolatban már itt három fontos tényt előlegezhetünk: 1. ezek a kincsek általában edénybe rejtve kis mélységből kerülnek napvilágra, 2. számos kincsben megtaláljuk ugyanazokat a gyöngyöket, amelyek Fettich szerint „döntően” sírlelet mivolta mellett bizonyítanak, végül 3. a rokon ékszereket tartalmazó kincsek koránt sincsenek mindenütt feldarabolva, hanem gyakran egy-egy előkelő személy elrejtett ép ékszerkészletéből állanak.

A darufalvi ezüst ékszerek tehát minden kétséget kizáróan edényben elásott kincsleletből származnak.

* * *

Áttekintve a darufalvi kincs hazai vizsgálatának változatos történetét, nyilvánvalóvá válik, hogy a kincssel kapcsolatos lényeges kérdések eddig alig vetődtek fel, vagy ha felvetődtek is, többnyire válasz nélkül maradtak. A kincs valódi problematikája a következő két kérdéscsoportban foglalható össze: 1. Hol és mikor készültek a kincs egyes ékszerei? Egy avagy több műhely alkotásai-e? Amennyiben több összetevőből áll, hol kerülhetett egy kézbe az együttes? 2. Hogyan került az ékszeregyüttes Darufalvára? Kereskedelem, nép telepítés avagy más úton-módon? Kinek a kezében lehetett a kincs? Mikor és miért rejtette el az ékszereket, mégpedig olyan körülmények között, hogy többé nem volt módja felkutatni?

A következőkben ezekre a kérdésekre igyekszem a lehetőséghez mérten választ adni.

231l. tábla.

1962. XVI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Bóna István: A darufalvi ezüstkincs / Vita a lelet jellegéről és koráról / Kelet-Európa X–XIII. századi ezüstkincseiről

232 Kelet-Európa X–XIII. századi ezüstkincseiről

A X–XIII. századok közötti időben a nyugati és keleti szlávok földjén, az Elba–Kárpátok–Balti tenger–Volga határolta hatalmas térségen sajátos ezüstművesség virágzott. Gyökerei az Oroszország déli, a Fekete-tenger közelében élő, törzseinél már a VII–VIII. században feltűnnek. Mint a közelmúltban talált pasztürszkojei és harivkai kincsek tanúsítják, korai készítményei helyi kelet-európai és bizánci ékszerformák keveredéséből és a bizánci ezüstművesség technikai fogásainak a granulációnak és a filigránnak átvételéből, illetve elsajátításából sarjadnak.¹⁴⁽⁹⁰⁾ Igazi virágzásnak azonban ez az ezüstművészet csak a IX–X. században indul. Ekkoriban az addig bányászatból és kereskedeleméből származó kisebb mennyiségű színezüstöt a Közép-Ázsia felől behatóló arab kereskedelem jó minőségű pénzei (ún. dirhemek) egészítik ki. Az arab kereskedők, különböző árukért cserében, ettől az időtől kezdve valóságosan elárasztják ezüstpénzeikkel Kelet-Európa különböző népeit és törzseit. A pénzgazdálkodás fokára még el nem jutott népeknél a beáramló arab ezüsből ékszereket: fülbevalókat, csüngőket és gyöngyöket

készítettek, mint számukra sokkal realisabb értékmérőket. A Balti tenger térségében az arab ezüst behatolását nagymértékben elősegíti a viking tengeri és folyómenti kereskedelem. Az Elba és Visztula között élő szláv törzsekhez például csaknem teljes egészében a vikingek útján árad be az arab ezüst. Cserébe e törzsek termékeit: mézet, viaszt, borostyánt, bőröket s főleg a törzsi háborúk során keletkezett új árucikket, a rabszolgát közvetítik arab megrendelőik számára. Az arab ezüst szolgált anyagi alapul az ugyanekkor felvirágzó normann (norvég, dán, svéd) ezüstékszeripar szinte példátlan fellendüléséhez is.

A kelet-európai ezüstkincsek egyes csoportjainak összefoglaló kiadására az elmúlt évekig alig történt kísérlet. Egy-egy kincs különböző folyóiratokban vagy kiadványokban elszórt ismertetésén kívül, mindössze Szilézia kisebb számú és kevésbé jelentős anyagáról, továbbá a darufalvi kincs szempontjából távoli dániai és norvégiai viking kincsleletekről jelent meg összefoglalás.

A mintegy 30 évvel ezelőtt ismert kincsleletek típusairól, eredetkérdéséről és problematikájáról R. Jakimowicz értekezett összefoglalóan.¹⁵⁽⁹¹⁾ Eredményei számos lényeges kérdésben mindmáig helytállóak. Jakimowicz abból indult ki, hogy azok a nézetek, amelyek az ékszereket a kufikus pénzekkel együtt keletről, az araboktól származtatták, túlhaladtak. Az óriási területen elterjedt ékszereket ugyanis azt leszámítva, hogy mindenütt ezüsből készültek, csak technikai ismérvek kötik össze, a valóságban azonban különböző csoportokra oszlanak. Az általa megállapított 15 csoportból a darufalvi kincs megítéléséhez a következők érdekesek: I. csoport. Elba–Visztula közti föld. Nyugati szlávok. Arab, bizánci, német, angol, olasz, cseh, lengyel s nem utolsósorban magyar pénzekkel jól keletkezett kincsek. Ékszereikre jellemző, hogy vékony ezüstlemezből készülnek és felületüket igen gazdag granulált és filigrán díszítés borítja. Többek között nagyon gyakoriak az ezüstgyöngyök és a kis cső alakú fülecskével felerősíthető csüngőékszerek e csoportban. III. csoport. Skandináv félsziget, Jütland és Gotland. Elsősorban sajátos viking ékszerek jellemzők e régióra, de a szoros déli kereskedelmi érintkezések eredményeként gyakoriak a kincsekben a szláv ékszerek pl. az ezüst gyöngyök. V. csoport. Cseh és Morva ország. E területről csak kevés ezüstékszer ismeretes, ezek is túlnyomórészt az I. csoport készítményei. Többnyire sírból kerülnek elő és nem kincsből. XIII. csoport. Volinai-kievi csoport. Jakimowicz tanulmányai dejében mindössze három kincs tartozott ide. Pénzt egyikben sem találtak. Ékszerei hasonlítanak az I. csoport készítményeire, részben az V. csoport cseh–morva ékszereire. Jakimowicz szerint a XIII. csoport az I. (lengyel) csoport helyi viszonyok között keletkezett változata.¹⁶⁽⁹²⁾

233Elméleti megállapításainak lényege a következő: A kincsek területi csoportokra oszlanak. Valamennyi ékszerscsoport történetileg többé-kevésbé szigorúan körülhatárolt zárt komplexum – mai kifejezéssel élve törzsi vagy népi fémművesség terméke. A szomszédos csoportok nemcsak mennyiségi, hanem minőségi összetételben is különböznek egymástól, legfeljebb hatásokat és kapcsolatokat lehet köztük kimutatni. Valamennyitől leginkább különbözik az I. (lengyel) csoport, mégpedig formára, anyagra és technikára is. Nyilván helyi nyugatiszláv készítményekből áll tehát.

A közölt típusábrázolatokból nyilvánvaló, hogy a darufalvi kincs az I. vagy a XIII. csoportba tartozik, de a bemutatott kevés lelet alapján nem dönthető el, melyikbe.

Az elmúlt évtizedben napvilágot látott munkákból, amelyek a pommeraniai,¹⁷⁽⁹³⁾ nagy-lengyelországi,¹⁸⁽⁹⁴⁾ cseh- és morvaországi,¹⁹⁽⁹⁵⁾ gotlandi²⁰⁽⁹⁶⁾ és kievi oroszországi²¹⁽⁹⁷⁾ kincsek összefoglaló anyagközlő feldolgozásai, fény derül erre a kérdésre is. Ezek a művek megerősítik Jakimowicz elgondolásának lényegét, hogy ti. az ékszerek általában a helyi fémművesség során különültek el csoportokra, de ugyanakkor értékelésének gyengéire is rámutatnak. Nyilvánvaló pl., hogy az I. csoport korántsem foglal el annyira központi helyzetet, mint gondolta, másrészt a XIII. volinai csoport is önálló egység s nem az I. csoport

provinciája. A három évszázad helyi fejlődését közös időrendi horizontba merevítő csoport felosztás is időrendi szintekre töredezik. A korai szakaszban a kievi és általában déloroszországi fémművesség elsődleges szerepe domborodik ki. Ma már az is világos, hogy a számos különböző korú kincset sem gazdaságilag, sem történetileg nem lehet azonos mércével mérni. Gazdaságilag más megítélés alá esik a Jakimovicz féle I. (lengyel) és III. (normann) csoport, utóbbiakból főleg Svédország és Gotland kincsei, mint az összes többi. Erre, mondhatnók csakis erre jellemzők ugyanis a különböző pénzekből és töredékes ezüst ékszerekből álló kincsek – s nem az egész Kelet-Európára, mint pl. Fettich gondolta. Természetesen az sem áll, hogy e területek lakói, nem tudni miért, szándékosan nekiláttak volna szép ezüst fülbevalóikat „szakértelemmel” feldarabolgatni, ilyesmiről szó sincs.

A valóság az, hogy a pénzgazdálkodás a szóbanforgó területeken a X–XI. században vagy meg sem indult még vagy csak kezdeti stádiumban volt. Ugyanakkor, mint már említettem, e terület fontos cikkek forrása volt, illetve a termékek közvetítésében döntő szerepet játszott, aminek következtében valósággal áradt ide a legkülönbözőbb ezüst pénz. A X–XI. században vert német pénzek valamennyi típusa ismeretes az Elbától keletre. E pénzáradatra jellemző, hogy a 950–1140 közötti időből ismert kb. 750 német pénzkincs mintegy $\frac{3}{4}$ része az Elba és Visztula közt, illetve Gotlandon került elő.²²⁽⁹⁸⁾ Hasonló a helyzet az 1000–1100 közti magyar pénzekkel is.²³⁽⁹⁹⁾ A legkülönbözőbb pénzek és a belőlük készített ékszerek a számtalan szláv és viking törzs és nemzetségek kezén egyre halmozódtak. A kemény ezüsből készült törekeny ékszereket sérülésük után is megőrizték sőt a belkereskedelemben nyilván össze is vásárolták. Ennek következtében egy-egy főnök kezében sokszor 50–150 év pénzei és ékszerei gyűltek össze. A pénz és a törött ékszer a belső és külső kereskedelemben nyers ezüst értékében szerepelt. Ezt igazolják az egyes leletekben talált mérlegek. A pénzeket és ékszereket a méréskor vágták két- vagy többfelé, aszerint, hogyan kellett az egyensúlyt a mérlegen helyrebillenteni, illetve egészen kistételű kifizetéseknel. – E kincsek tehát az Elba és Visztula között élő szláv törzseknel és a vikingeknel az egységes állam hiányában még nem létező, de a valóságban már ²³⁴nagyonis szükségessé vált állandó érték mérőt, tehát a pénzt helyettesítették. Mihelyt a szóbanforgó szláv területek a német vagy lengyel hódítás során, tehát legkésőbb a XII. század végéig, a rendszeres állami pénzforgalomba bekapcsolódtak, eltűntek az ezüstkincsek a színről.

De eltűntek másért is. Ép ékszerekből, ékszertöredékekből és pénzekből összegyűjtött vagyonát ugyanis valamikor sebtében edénybe rejtette gazdájuk s egy-két ásonyomnyi mélyen elásta. Előkeresni azonban soha többé nem volt módja, tehát az esetek többségében nyilván életét vesztette. Erre a német hódítás és a lengyel állam születésének nehéz vajadásai közepette fölös bőségben volt alkalom. Az Elba és Visztula közt élő kis törzseket évről évre támadták a dán tengeri kalózkodók, a szász és stauf császárok seregei. Területükön zajlottak le a lengyelek és németek váltakozó sikerű összecsapásai s e két hatalom még egymással is szembefordította őket. Állandó belső harcokban született a svéd és lengyel állam is. E kincsek tehát az elbai-oderai szláv törzsek véres pusztulásának és a középkori feudális államok kialakulásának régészeti bizonyítékai a szóbanforgó területeken.

Egyébként a szerencsétlen „Hacksilberfund” elnevezés még az elbai-oderai szlávok kincseire sem teljesen találó. Az ékszerek legalább $\frac{2}{5}$ -e ép és használható e kincsekben is, sőt számos olyan kincset ismerünk, amely teljes egészében ép, többnyire egyetlen személy ékszereit tartalmazó készletből áll. Nagy általánosságban a fenti gazdasági körülmények mégis elválasztják e kincs-csoportot a többi szláv nép kincseitől.

Más helyzetet találunk Cseh és Morva országban továbbá a kievi orosz fejedelemségek területén. A cseh hercegek már a X. század közepétől rendszeresen pénzt veretnek. A különféle harcok következtében földbe került cseh és morva kincsek már minden esetben a tulajdonos ép ékszereit és többnyire cseh ezüstpénzeit

tartalmazzák.

A kievi orosz fejedelemségek földjein eddig talált mintegy 180 IX–XIII. századi ezüstkincsben csak elvétve, elsősorban a nyugati területek korai leleteiben találkozunk töredékes ezüst ékszerekkel. Csak kevésben találtak (főleg a X. sz.-ban és a XI. sz. elején) kufikus vagy bizánci pénzeket. Óriási többségük egyéni vagy családi ékszerkészlet, amelyeket mintegy 60%-ban a tatárjáráskor rejtettek földbe. A darufalvi kincssel kapcsolatban bennünket elsősorban a nyugati vidékek leletei érdekelnek, azok a XI. századi kincsek, amelyek elrejtését Vitéz Boleszláv 1018. évi kievi hadjáratával²⁴⁽¹⁰⁰⁾ és Böles Jaroszláv 1031. évi ellentámadásával hozhatók kapcsolatba. A többiek nagyrészt besenyők, uzok, kunok becsapásai és különböző belső küzdelmek során kerültek földbe.

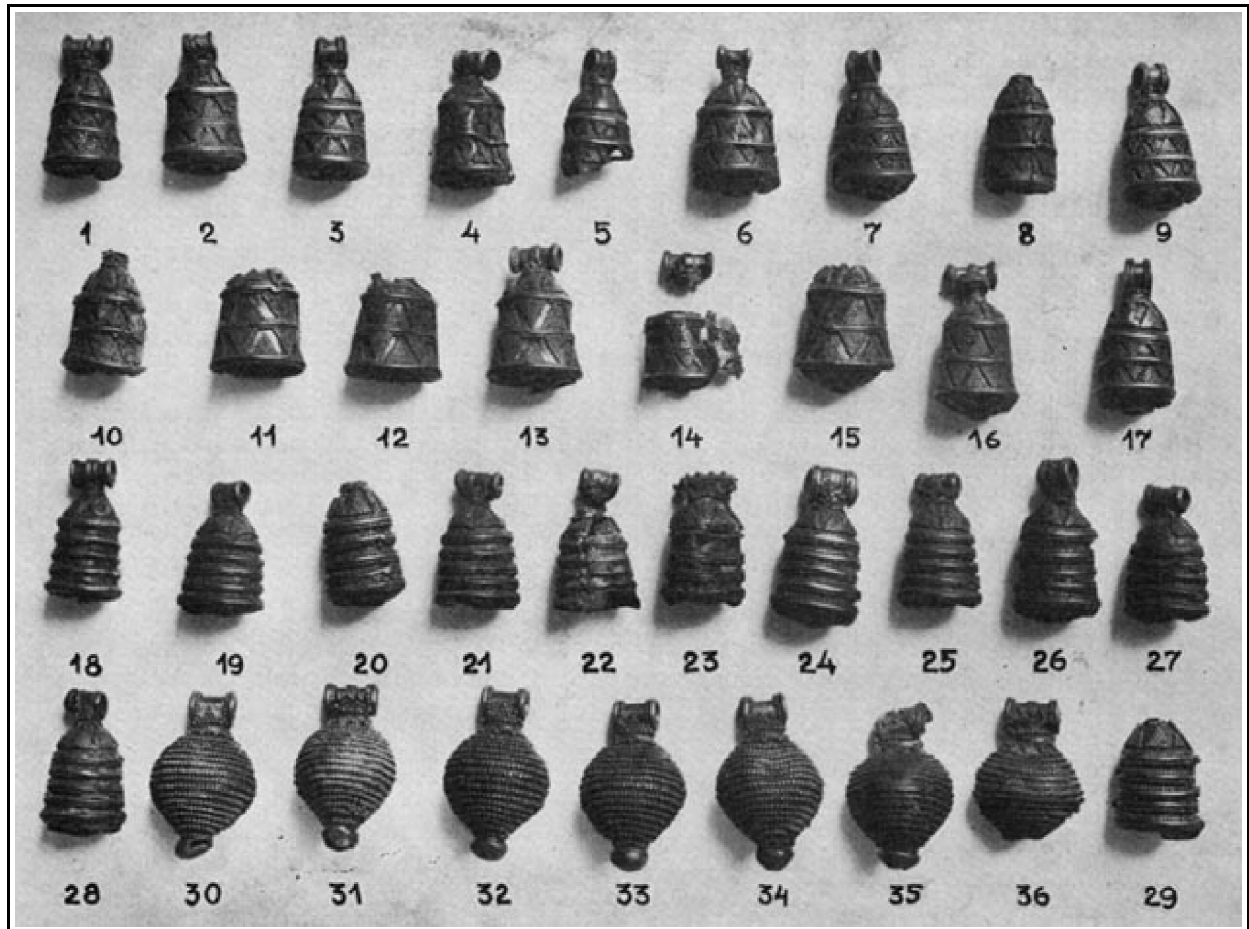
1962. XVI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Bóna István: A darufalvi ezüstkincs / Vita a lelet jellegéről és koráról / A darufalvi kincs régészeti kapcsolatai

A darufalvi kincs régészeti kapcsolatai

Az eddigiekben röviden ismertettem az ezüst ékszer-kincsek kialakulásának és elrejtésének gazdasági-történeti hátterét. A következőkben a kincs egyes ékszereit részletesen összevetem az ismert ékszer-csoportokkal s ennek eredményeként megkísérlem az első kérdéskomplexumot megválaszolni.

Ilyen irányú rövid kísérlet, mint láttuk, újabban már történt. Török egyik megjegyzésében a granulált díszítésű ezüstgyöngyök párhuzamait a Balti-tengerig követi.²⁵⁽¹⁰¹⁾ Említett, elsősorban cseh és morva földi leletei azonban valójában Halimba s nem Darufalva párhuzamai.

Előljáróban még annyit jegyzek meg, hogy Szegedy kvalitatív vizsgálatokat végzett a kincs néhány töredékén. A megvizsgált darabok színezüstnek bizonyultak, ²³⁶vas és réz szennyeződés csak elenyésző mennyiségben mutatható ki bennük.²⁶⁽¹⁰²⁾

235 II. tábla.

Harangalakú csüngők (II. t. 1–26). Ritka, mondhatnók szinte csupán Darufalvára korlátozódó forma jelenleg. Míg Darufalváról 29 ép példány ismeretes, addig az összes eddig közölt kelet-európai kincsben mindössze egyetlen párhuzama található. A darufalvi csüngők nagyság és díszítés szerint két főtípus négy változatára oszlanak, sőt aljuk díszítése alapján hat félet lehet közöttük megkülönböztetni. A II. t. 1–17 típusnak ismeretes csupán pontos párhuzama a nagylengyelországi *maszenicei* ékszerkincsből.²⁷⁽¹⁰³⁾ A darab kissé összenyomódott, alsó lemeze hiányzik. – Formailag esetleg rokon, de díszítésre különbözik egy lilla vastádei²⁸⁽¹⁰⁴⁾ és egy zalesiei²⁹⁽¹⁰⁵⁾ töredék.

A darufalvi kincs harangalakú csüngői semmiképpen nem készülhettek az Elba–Visztula közti területen (Jakimowicz I. csoportja), hiszen az itt előkerült nagyszámú kincsből, továbbá a skandináviai kincsekből még változataik is hiányoznak. Az egyetlen párhuzam pedig töredékes ezüstékszerek közt szereplő, nyilván máshonét Lengyelországba jutott készítmény. Műhelyük régészetileg kevésbé átkutatott olyan területen keresendő, ahonét viszonylag kevés kincset ismerünk.

Bogyóalakú csüngők (II. t. 27–33). Szintén a ritka formák közé tartoznak. Ép darab csak Darufalváról ismeretes 9 db, amely számszerint is felülmúlja valamennyi töredékes párhuzamát együttvéve. Nagylengyelországban az imént említett *maszenicei*³⁰⁽¹⁰⁶⁾ kincsből 2 db, a *wesolki*³¹⁽¹⁰⁷⁾ kincsből pedig egy

pédány 2 db-ból álló töredék párhuzama fordul elő, – de esetleg hasonló csüngőből származhat egy dzierznicai³²⁽¹⁰⁸⁾ töredék is. A mecklenburgi Quilitzból³³⁽¹⁰⁹⁾ szintén ismeretes rokon töredék. Gyakoribbak hasonló csüngők töredékei a Dnyepertől és Kievtől keletre, illetve északra talált kincsekben. A Perejaszlav–Hmelnickij közelében előkerült deniszi³⁴⁽¹¹⁰⁾ kincsből 4–6 hasonló csüngő (vagy gyöngy?) töredéke állapítható meg. Valószínűleg ide sorolható a leningrádi terület szpankovi³⁵⁽¹¹¹⁾ kincsének egyik töredéke is.

A bogyalakú csüngők a nyugati szlávoknál éppen úgy elvétve és töredék alakjában kerülnek elő, mint a harangalakú csüngők. Az orosz fejedelemségek területéről is csak töredékként ismerjük a típust, számuk itt valamivel nagyobb. Ez ismét arra utal, hogy nem a kincsekkel jelzett területen készültek.

Ezüstgyöngyök. Míg a csüngők az ékszerkincsek legritkább darabjai közé tartoznak, addig a tojásdad, granulált díszítésű ezüst gyöngyök a nyugati és keleti szláv népek leggyakoribb ékszerei közé tartoznak. A X. században jelennek³⁶⁽¹¹²⁾ meg. Nyugaton a X–XI. században, keleten a XIII. század elejéig virágzanak. Változataik száma szinte végtelen. A kincsek ékszerkészleteiben általában 6–16 db alkot egy nyakláncot, mégpedig többnyire különböző méretű és díszítésű példányok. Csehországból már régen ismeretesek ilyen gyöngyök ²³⁷a kolini fejedelmi sírból és más sírokból,³⁷⁽¹¹³⁾ újabban pedig a stará kouržimi fejedelmi temető néhány sírjából.³⁸⁽¹¹⁴⁾ Viselete tehát rangos, gazdag személyekhez köthető. Nálunk mint ismeretes, a halimbai 406. és 631. sírokban kerültek elő ilyen ezüstgyöngyök.

A darufalvi kincsből két változatuk fordul elő (a és b) *a. típus* (I. t. 4–6). Díszített cső alakú tengely felett szabadon átívelő három gerezdszerű tag. A kincsből 3 db ismert. Ezek nem teljesen egyformák ugyan, de az amúgyis rendkívül ritka és sajátos alak mellett, a gyakorlatilag végtelen díszítésbeli eltérések a vizsgálat során elhanyagolhatók.

Mindenekelőtt feltűnő, hogy Lengyelországban és tőle nyugatra a változat teljesen ismeretlen. Ezzel szemben szórványosan előfordul egy-egy darab Gotlandon és Skandinávia déli csücskén. Mind a gotlandi *mallgårdsi*³⁹⁽¹¹⁵⁾ kincsből talált, mind az uppsalai múzeumban őrzött példány⁴⁰⁽¹¹⁶⁾ pontos és korrekt párhuzam. Mindkettő ép, de ugyanakkor magányos is. Feldolgozójuk szerint nyilván a vikingek kelet-európai kereskedelmi útjain kerültek északra, mégpedig az orosz fejedelemségek területéről.⁴¹⁽¹¹⁷⁾

Az egykori Voliniához tartozó *Jurkoviciban* 1684-ben fontos kincs⁴²⁽¹¹⁸⁾ került elő. Ebben többek között a szóbanforgó gyöngytípusból 5 ép példány és 4 töredék található, az utóbbiak valószínűleg a találáskor megsérült 1–2 gyöngy maradványai. Lényegében valamennyi pontos párhuzama a darufalviaknak. Szerkezetileg teljesen azonos, némileg eltérő díszítésű gyöngyök kerültek elő a Csernyigov közelében talált, teljes egészében még közöletlen, *gusciniói*⁴³⁽¹¹⁹⁾ kincsből. Végül a vinyicai Kopievkából⁴⁴⁽¹²⁰⁾ említhetnek 7 db ilyen szerkezetű gyöngyöt, részben hasonló, részben azonban erősen eltérő díszítéssel.

A darufalvi *a.* típusú gyöngyök egyik technikai, illetve díszítő sajátosága a két végükre erősített filigrán díszítésű kúp alakú lezáródás, aminek következtében e gyöngyök kissé hegyesedő alakot nyertek. Ugyanezzel a formával és díszítéssel találkozunk egy ismeretlen lelőhelyű volinai ezüst gyöngyön.⁴⁵⁽¹²¹⁾ Az utóbbi volinai gyöngy-típusnak, amely műhelyre és korra okvetlenül közel áll az *a.* típushoz, egy-egy piciny töredékét ismerjük Nagylengyelországból a már több ízben említett *maszenicei* és *wesolki* kincsből,⁴⁶⁽¹²²⁾ továbbá a messze északra már szintén említett *szpankai* kincsből is.⁴⁷⁽¹²³⁾ Ez a szerencsés véletlen közelebb visz bennünket a töredékek és az ép darabok viszonyának értelmezéséhez. A töredékek készülni helyét minden bizonnyal ott kell keresnünk – s ez az előbbi két csüngőre is vonatkozik – ahol az illető ékszer ép alakban is előfordul.

238A darufalvi ezüstgyöngyök a típusáról a fentiek alapján az derül ki, hogy ugyanabban a műhelyben készült, amelyben a voliniai jurkovci kincs gyöngyei.

b. típus (I. t. 2–3). A zárt háromgerezdes gyöngyök darufalvi típusai szintén nem tartoznak a gyakori formák közé. A kincsben egy kisebb ép és egy nagyobb, nyilván a taláskor megsérült példány található. Valószínű, hogy eredetileg több, legkevesebb 3 db lehetett belőlük. Pontos párhuzamuk eddig egyáltalán nem ismeretes, legfeljebb többé-kevésbé rokon vagy hasonló gyöngyök. Ilyeneket a következő helyekről említhetünk: Gotlandról a burgei, katlundsai és kännungsi kincsből,⁴⁸⁽¹²⁴⁾ Bornholmról a munkegaardi kincsből,⁴⁹⁽¹²⁵⁾ Lengyelországból a görznoi, jarocini, kinnoi, lisoweki, maszenicei, obra nowai és psaryi kincsből,⁵⁰⁽¹²⁶⁾ Sziléziából a rudelsdorfi kincsből,⁵¹⁽¹²⁷⁾ Csehországból a čišťevési kincsből,⁵²⁽¹²⁸⁾ végül Magyarországról a halimbai 406 és 631 sírokból.⁵³⁽¹²⁹⁾

Az orosz fejedelemségnek fémművességére nem jellemzők a gerezdelte gyöngyök. Magára a gerezdelésre csak az említett jurkovci és deniszi kincsekben⁵⁴⁽¹³⁰⁾ találunk egy-egy díszítetlen, illetve díszített példát, de ezek nem három, hanem hat gerezdes változatok.

Befejezésül ismételten hangsúlyozom, hogy a felsorolt leletek gerezdelte ezüst gyöngyei csak emlékeztetnek a darufalvi gyöngyökre, amelyeknek pontosabb megfelelője egyelőre nem ismeretes.

Karperec (I. t. 1.). A négyszögletes átmetszésű, egyenesen elvágott végű tömör karperec jól beleillik az ezüst kincseletekbe. Pontos párhuzamai mégis elsősorban skandináv kincsekből ismeretesek. 6 db teljesen azonos karperec került elő Gotlandon az *asarvei*⁵⁵⁽¹³¹⁾ kincsben. Nyilván ugyanilyen volt a törött végű dániai erridsoi⁵⁶⁽¹³²⁾ példány is. Gotlandon jó párhuzama még a hegyesedő végű hummelbosi⁵⁷⁽¹³³⁾ karperec. Négyszögletes átmetszetű ezüst kar- vagy nyakpereg töredék számos kincsből ismeretes. Az oderai szlávok földjén a quilítzi, wolini⁵⁸⁽¹³⁴⁾ és dzierznici II. kincsből⁵⁹⁽¹³⁵⁾ említhetünk. Viking leletben Norvégiában a lahelli,⁶⁰⁽¹³⁶⁾ Dáriában az aalborgi,⁶¹⁽¹³⁷⁾ Svédországban a mallgardsi, burgei, halsarvei, skäggsi, katlundsai stb. kincsekben⁶²⁽¹³⁸⁾ fordul elő.

A leletegyüttesek tanúsága szerint karperec típusunk a nyugati szláv törzseknél csak elvétve, elsősorban tört ezüst alakjában fordul elő, a keleti szláv törzsekre pedig egyáltalán nem jellemző. Annál gyakoribb viszont a normannoknál, főleg a gotlandi svédeknél, ahol számos töredék mellett, több ép ²³⁹mása is ismeretes a darufalvi karperecnek. A darufalvi karperecet tehát északi germán, valószínűleg gotlandi készítménynek tekinthetjük.

Gyöngyök (I. t. 8–9). Azok a gyöngyök, amelyekhez Kugler még csak római kori párhuzamokat talált hazánkban; s amelyek később Fettichet arra a téves következtetésre vezették, hogy a darufalvi kincs sírlelet lenne, a valóságban igen gyakoriak Kelet-Európa X–XI. századi kincseiben és természetesen sírjaiban is. Darufalván 2 db négyszögletes lecsapott sarkú hasáb alakú (a. típus) és 2 db hatoldalú hasábalakú (b. típus) került elő, illetve ennyi jutott múzeumba.

Az a. és b. típus együtt található Pommerániában a kurowoi és turzei kincsben.⁶³⁽¹³⁹⁾ Az a. típusból állott a már jól ismert voliniai jurkovci ékszerkincs nyaklánc⁶⁴⁽¹⁴⁰⁾ is.

Az a. típus nagy területen gyakori sírokban. Csehországban Úherce,⁶⁵⁽¹⁴¹⁾ Libice,⁶⁶⁽¹⁴²⁾ Stará, Kouržim,⁶⁷⁽¹⁴³⁾ Zákolány,⁶⁸⁽¹⁴⁴⁾ Tušovic⁶⁹⁽¹⁴⁵⁾ sírjaiból ismert, Lengyelországban a gnieznoi⁷⁰⁽¹⁴⁶⁾ ásatásokból, Voliniában a pereszopnicai⁷¹⁽¹⁴⁷⁾ leletből, végül a kievi X. századi temető számos sírjából,⁷²⁽¹⁴⁸⁾ amelyekben szinte általános ez a típus, – hogy csak néhány példát említsek. A b. típus inkább kelet-szláv jellegű. Lengyelországban Gnieznoból⁷³⁽¹⁴⁹⁾ és a lutomierski⁷⁴⁽¹⁵⁰⁾ temetőből említhetem,

a kievi 14. sírban⁷⁵⁽¹⁵¹⁾ pedig együtt fordul elő az *a* típusal. Az *a* típus halimbai sírok tanúsága szerint⁷⁶⁽¹⁵²⁾ hazánkba is eljut.

Nyakperce (I. t. 7). Szándékosan a végére hagytam a kincs legtöbb vitát kiváltó fődarabját. Pontos mása az elmúlt félévszázadban még mindig nem került elő. Láttuk, hogy mind Kugler, mind Fettich a kisméretű, aranyból készült szilágysomlyói karpereccel vagy votív nyakpereccel vetették össze. Ez a formai összehasonlítás azonban terméketlen. Legfeljebb annyit mond, hogy bizonyos bevált formák és díszítőeljárások a kelet-európai ékszeriparban konzervatívok. A IV. századi típus 5–600 éves továbbélést a X–XI. századig, azonban csak akkor igazolhatnánk hitelt érdemlően, ha közben legalább egyetlen összekötő láncszemmel rendelkeznének. Ilyen hiányában, azonban ezt az elképzelést a feltevések világába kell utalnunk.

Fettich vizsgálatai során azt vélte látni, hogy a találáskor megsérült darufalvi nyakperce törési felületei nem illenek össze, és a hiányzó részre még egy ²⁴⁰modust képzelt el.⁷⁷⁽¹⁵³⁾ Szegedy gondos vizsgálatai azonban kimutatták, hogy a két darab összetartozik, tehát a nyakperceen negyedik nodus nem helyezhető el.⁷⁸⁽¹⁵⁴⁾

Három nodusos, a darufalvival rokon nyakperceet számosat ismerünk viking leletekből. Ezek azonban csak formai párhuzamok, mivel öntött tömör készítmények s dudorjuk is sajátos viking.⁷⁹⁽¹⁵⁵⁾

Rendkívül fontos párhuzama került viszont elő a volinai *hajcsai* kincsben.⁸⁰⁽¹⁵⁶⁾ A lelet egyik nyakperceének alakja, anyaga és ami a legfontosabb készüléseinek technikája pontos párja a darufalvinak. A hiányos darufalvi nyakperce eredeti méretét és zárószervezetét is a hajcsai torques nyomán kell elképzelnünk. A hajcsai nyakperce azonban teljesen sima, díszítetlen.

A gerezdes nodusokhoz nem találtam ugyan eddig elfogadható párhuzamot, de szerepük a gerezdes ezüst gyöngyöket készítő fémművességben nem idegen és elképzelhetetlen. Hogy mennyire nem, azt éppen a hajcsai torques mutatja, amelynek zárógombja hatgerezdes granulált dísztagból⁸¹⁽¹⁵⁷⁾ áll. A darufalvi nodusok két oldalára erősített lemezek eredetileg öntött, sima hátú ptykéek voltak; később hajlították meg őket s forrasztották a nyakperce csötestéhez. Pajzsszerű alakjuk, utánvésett és aranyozott palmettaszerű díszítésük jól beleillik a sztyeppék és Kelet-Európa népeinek (köztük a honfoglaló magyaroknak) a művészetébe. Ezért hozta már Hampel is külön rajzát. A keleti szláv ezüstkincsekben a spilevkai leletben⁸²⁽¹⁵⁸⁾ fordulnak elő hasonló jellegű díszítmények, de mint említettem, ilyenek Kelet-Európában bárhol másutt is készülhettek.

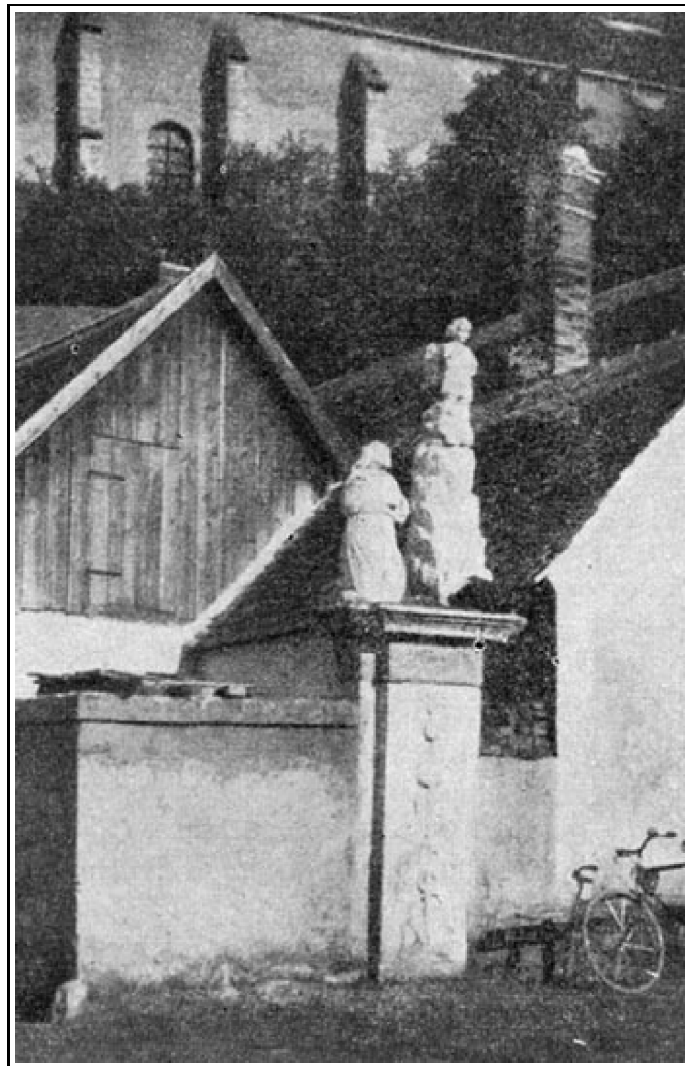
Hajcsai párhuzama alapján, jelenlegi ismereteink szerint, a darufalvi nyakperce valószínűleg szintén Voliniában készült, ott kaphatta a nodus és pajzsalakú díszítményeket is.

Vizsgálatainkat összegezve a kincs egyes darabjainak készülesi helyére vonatkozó adataink a következők. Biztos alapul az *a* típusú ezüstgyöngyöket vehetjük, amelyek igazoltan volinai típusok és készítmények. Ugyancsak voliniainak tarthatjuk az ezüstlemezéből készült nyakperce is. A harang és bogyó alakú csüngőkről kimutattuk, hogy sem nem lengyelországi, sem nem (a Kievtől keletre és északra elterülő) oroszországi készítmények, mivel mindkét területen csak ezüst töredékek alakjában fordulnak elvéve elő. Egy Voliniában ép állapotban előforduló gyöngytípus töredékeinek hasonló szétsugárzásából arra a következtetésre jutottunk, hogy a csüngők műhelye a fenti két terület között helyezkedhet el, tehát szintén Voliniában. Az *a* típusú gyöngyről láttuk, hogy Kievtől az Elbáig igen elterjedt típus; előfordul Voliniában is. A *b* típus pedig egyenesen kelet-szláv jellegű. A karperece valószínűleg skandináviai – feltehetőleg gotlandi – készítményként juthatott Voliniába, mégpedig nyilván azon kereskedelmi összeköttetések útján,

amelyek során a típusú volinai ezüstgyöngyök kerültek Gotlandra.

A darufalvi kincs csüngő díszei, ezüstgyöngyei és torquese tehát volinai (halicsi) műhely készítményei. A kievi orosz állam fejedelemségei közt a volinai régészet kutatása aránytalanul elmaradott. Így, ezen a magyar kutatások 241 számára legfontosabbnak tekinthető területen, a műhely közelebbi helyét nem tudjuk megjelölni. Valószínűleg a két nagy központ Halics vagy Vlagyimir valamelyikében készülhettek, de a jurkovci és kopievkai kincs alapján az sincs kizárva, hogy jóval dél-keletebbre a podoliai tartomány területén. A viking karperec a Bug–Visztula vagy Nyemen folyó vonalán haladó vízi kereskedelmi utak valamelyikén szintén Voliniában került az együtteshez. Ugyancsak helyben egészült ki tulajdonosának ékszerkészlete a gyöngyökkel is.

(Vége következik.)

Sopronbánfalva.
Hajdani kálvária-állomás. 1932.